

UVOD

OKORISTI FILOZOFIJE za življenje je bilo napisanega in rečenega že veliko, verjetno v glavnem zato, ker se ponavadi kar samo od sebe ponuja in včasih celo bije v oči prepričanje o njeni nekoristnosti, če ne celo o tem, da je življenju v škodo. Tudi kar se tiče vprašanja, ali ukvarjanje z zgodovino filozofije nemara prinaša kakšno korist za filozofijo samo, velja podobno: to vprašanje se s posebnim poudarkom zastavlja vselej takrat, ko se je uveljavilo prepričanje, da od zgodovine filozofije ne moremo pričakovati nobenih produktivnih pobud za filozofsko življenje sedanjosti. Dejansko verjetno obstajajo dobri razlogi za to prepričanje – kot tudi za prepričanje o nekoristnosti filozofije za življenje. Žal pa je med najboljšimi razlogi, da se argumente za nasprotna prepričanja v veliki meri občuti kot nezadostne.

Kljub temu lahko brez slabe vesti zagovarjamo stališče, da morda tako filozofija kot zgodovina filozofije imeti neko vsaj relativno korist: prva za življenje, druga za filozofijo. Kajti filozofija, njeni rezultati oziroma naravnosti ter drže, ki nam jih nalaga, imajo lahko *za nekoga v neki določeni življenjski situaciji* nekakšno orientacijsko vlogo. To možnost na primer upoštevata tako iz antike izvirajoča predstava o filozofiji kot tolažilni instanci, torej kot *consolatio*, kot tudi pojmovanje filozofije kot razlage o *conditio humana*, o tem, kaj tvori človeško življenje. Da se filozofijo funkcionalno vselej že navezuje na individualna pričakovanja in življenjske situacije, ne pričata le Boetij in krščanska filozofska tradicija. Takšno stališče jasno zavzemajo tudi mnogi drugi filozofi in mnoga druga

besedila, denimo v podobi, ki jo Platon v *Fajdonu* naslika o Sokratu, v deseti knjigi Aristotelove *Nikomahove etike*, v naukih stoikov ter v prvem delu Descartesove *Discours de la Methode**. Seveda to ne pomeni, da filozofija v vsaki od svojih mnogih oblik prinaša korist za vse v poljubnih življenjskih situacijah, temveč le to, da nemara obstaja nekakšna kontekstualna koristnost filozofije, pri čemer kontekst določajo ena oseba ali več njih pa tudi življenjske situacije same.

Podoben odgovor bi lahko dali na vprašanje, kakšno korist ukvarjanje z zgodovino filozofije prinaša filozofiji sami. Najprej naj poudarimo, da s »filozofijo samo«, nekoliko nenatančno, razumemo celoten projekt, ki nam prek zasnove in razvoja izkazljivih in konsistentnih modelov omogoča, da nam naš položaj v svetu postane temeljito in izčrpno razumljiv. Ta opis naloge filozofije je preveč nejasen, da bi prek specifikacije vidika našega položaja v svetu, s pomočjo modelov katerega se hočemo razumeti, lahko dojeli že vse možne delne discipline filozofije kot dele celotnega projekta 'filozofije'. Če izhajamo iz takšne karakterizacije filozofije in njene naloge, vidimo v zgodovini filozofije prikaz in pripoznanje različnih modelov, nastalih iz filozofskega razumevanja našega položaja v svetu. Tudi če ne gremo dlje od te določitve, se nam ne bo težko prepričati o možni koristi obravnave zgodovine filozofije za filozofijo: zgodovina filozofije lahko filozofa nauči, iz katerih dejanskih razlogov v katerih historičnih konstelacijah je potrebno utreti katere poti opisa sveta in umestitve sebe, kateri modeli so se uveljavili do katere točke, kateri so spodleteli na kateri način in tako dalje.

Vendar to ni edini ozir, v katerem je lahko zgodovina filozofije v določenih sklopih filozofu v korist. K temu je treba prišteti še, da nas zgodovina filozofija in *le* ona lahko pouči o nekem tako rekoč filozofskem vprašanju. To vprašanje lahko formuliramo kot vprašanje po specifičnem součinkovanju med tem, katere pojme, pravila in postopke legitimacije lahko na umni način uporabimo pri določenih trditvah, in tem, o čemer nekaj trdimo. Skrajšano v gesla, lahko to opišemo kot součinkovanje med *standardi racionalnosti* in *zastavitvijo problema*. Za to součinkovanje velja, da je značilnost vseh

* R. Descartes, *Razprava o metodi*, prev. S. Jerele, Založba ZRC, Ljubljana 2007. Op. prev.

pomembnih filozofskih modelov razumevanja sveta in sebe. S tem mislimo približno naslednje: vsak filozofski sistem oziroma model, kot tudi vsako drugo znanstveno teorijo, je potrebno razumeti kot poskus razrešitve oziroma vsaj opisa neke določene problemske situacije. Vsi tovrstni poskusi bolj ali manj eksplicitno uporabljajo različne predpostavke, med katerimi najdemo tako tiste, ki zadevajo zastavitev problema, kot tudi tiste, ki zadevajo sredstva, ki naj bi bila primerna za odgovor na vsakokratno zastavitev vprašanja. Tako na primer skoraj vsak filozofski teoretski načrt določajo immanentna prepričanja o tem, da in zakaj problema, ki je predmet diskusije, njemu alternativni načrti ali sploh niso razrešili ali pa vsaj ne zadostno. Ta prepričanja na splošno tudi implicirajo domneve glede dometa pojmovnega in argumentativnega oziroma logično-metodološkega aparata, ki ga uporabljajo tisti filozofski načrti, ki se jih smatra za nezadostne. Glede na to, kakšna je ta ocena, se bo moral nastavek razrešitve neke problemske situacije, ki misli, da je v konkurenci z drugimi teoretičnimi načrti, odločiti za eno od obeh možnosti: bodisi bo moral poskusiti razjasniti vsakokratni problem *brez revizije* temeljnih pojmovnih in metodoloških predpostavk, zgolj skozi izboljšave v analizi problemskega sestava, bodisi si bo poleg tega moral zastaviti tudi nalogo, da pojmovno-metodične osnove doslejšnjih poskusov reševanja podvrže reviziji in privzame, da je takšna revizija nujni pogoj za spopad s problemsko situacijo, ki obvladuje novo nastali teoretski načrt.

Oba navedena načina razvoja neke filozofske teorije lahko ponazorimo z različnimi primeri v preteklosti razvitih filozofskih stališč. Kot primer teorije, katere nastanek je tesno povezan s sprejetjem prve možnosti, velja teoretska filozofija J. Locka. Lockovo utemeljitev empiristične spoznavne teorije, kot jo poda v svojem eseju *O človeškem razumu*^{*}, je – vsaj v pomembnih delih – potrebno razumeti kot odgovor na dozdevne težave, povezane z naukom o vrojenih idejah, ki ga je postavil Descartes v *Meditationes de prima philosophia*^{*}. Po Lockovem mnenju se bomo tem težavam izognili

^{*} J. Locke, *O človeškem razumu*, prev. F. Jerovšek, Slovenska šolska matica, Ljubljana 1924/25. Op. prev.

^{*} R. Descartes, *Meditacije o prvi filozofiji*, prev. P. Simoniti, Slovenska matica, Ljubljana 2004. Op. prev.

tako, da opis spoznavnega procesa postavimo na osnovo, ki ne privzema vrojenih idej. Da bi uveljavil svoj lastni načrt, ki ga je koncipiral kot konkurenco oziroma alternativo kartezijanski spoznavni teoriji, pa se mu ne zdi potrebno, da bi obenem postavil pod vprašaj tudi Descartesov konceptualni aparat, ki govori denimo o predstavah, razsežnih in mislečih rečeh in tako dalje, oziroma da bi podvomil celo v veljavnost in plodnost Descartesovih metodoloških in logičnih pravil, skratka: v kartezijanske standarde racionalnosti. Zaradi tega lahko Lockovo filozofijo spoznanja obravnavamo kot izvirajočo iz enakih pojmovnih in metodoloških osnov kot Descartesovo, to pa nam omogoča, da v Lockovi spoznavni teoriji vidimo primer filozofskega projekta, ki ima svoje inovativne momente le na ravni problemske analize.

Tudi za tip filozofske teorije, ki izbere drugo od obeh navedenih možnosti, katerega razdelava torej vsebuje revizijo konceptualnih osnov, lahko v zgodovini zlahka najdemo ugledne primere. Pri tem se nam ni potrebno sklicevati na tiste tako zelo eksotične načine tolmačenja sveta (kot na primer na nauke mojstra Eckarta in Jacoba Böhmeja v našem kulturnem krogu ali pa na filozofije Daljnega vzhoda), da bi našli filozofske načrte, ki so svojo nalogo skušali opraviti zgolj tako, da so v primerjavi z alternativnimi zastavki na novo ali vsaj drugače določili konceptualni in metodični okvir. Eden najstarejših in obenem najbolj plakativnih primerov filozofskega stališča, za katerega je značilno to prepričanje, je Sokrat, kot je orisan v Platonovem *Fajdonu*. Platon tam prikaže Sokrata, kako kritizira filozofske nauke Anaksagore. Anaksagora je, po njegovih besedah, imel sicer prav, ko je za vzrok vsega določil um, vendar pa je bil njegov pojem uma prereven in njegova predstava o tem, kaj pomeni biti vzrok, preveč fizikalistična ali nemara bolje: materialistična, da bi dejansko doprinesla kaj k spoznanju vzroka – sokratskemu cilju vse filozofije – kot duhovnega načela reda. Posledica, ki jo iz tega potegne Sokrat, je, da mora za preiskavo vzroka vsega izpeljati to, kar imenuje »druga najboljša pot«. Njen program je, »da se zatečem k mislim in v teh uzrem resnično bistvo stvari« (99c–d). Ta možnost, ki jo Sokrat v disputu z Anaksagoro izbere pod geslom »druga najboljša pot«, predpostavlja prepričanje, da temeljita revizija pojmovnih osnov predstavlja nujni pogoj uspeha zastavljene filozofske naloge.

Če celoto temeljnih metodičnih in pojmovnih predpostavk neke teorije pojmujeemo kot to, kar nam osvetli njene standarde racionalnosti, potem je jasno, da v vsako filozofsko teorijo poleg njenega problemskega sestava spadajo in ji dajejo pečat tudi ti standardi racionalnosti. Prav tako je jasno, da za razumevanje nekega filozofskega stališča ni dovolj, da smo gotovi zgolj o problemskem sestavu, ki ga povzema vase. Nereflektirano verovanje, da ta gotovost že zadošča za ustrezno presojo zastavka in uspeha nekega filozofskega načrta, je, sklicujoč se sicer na nekatera pomembna stališča, vodilo k velikemu številu tako neplodnih kot tudi zavajajočih rezultatov. V diskusiji o vprašanju, za kaj v določeni filozofski teoriji pravzaprav gre, si je vselej potrebno postaviti tudi vprašanje standardov racionalnosti te teorije. Gotovo je originalnost pri teh standardih izjema, tako da ima poziv, da zastavimo vprašanje po standardih racionalnosti, pri obravnavi velikega števila stališč, predstavljenih v teku časa, prej vlogo hermenevitičnega *caveat* kot česa drugega. Toda v filozofiji obstajajo tudi smeri in stališča, ki se jih da osvojiti le prek analize za njih značilnih standardov racionalnosti.

Tukaj se lahko spet vrnemo k vprašanju o koristi zgodovine filozofije za filozofijo. Če je tako, da moramo zgodovino filozofije jemati ne le za čisto problemsko zgodovino, temveč prav toliko za zgodovino standardov racionalnosti, potem nam je ukvarjanje z njo lahko v dvojno korist. Po eni strani lahko doprinese k temu, da nam razjasni genezo in relativnost tako naših individualnih standardov racionalnosti kot tudi tistih, ki trenutno vladajo v nadrejenih kontekstih, kot so znanost, kultura in družba. Posledice te razjasnitve lahko prepoznamo v tem, da se vzpostavi zavest cene, ki jo je vsaka koncepcija racionalnosti pripravljena plačati v obliki enostranskosti in okrajšav. Po drugi strani lahko ukvarjanje z zgodovino filozofije da svoj prispevek k senzibilizaciji glede tega, kaj je na koncepcijah racionalnosti, ki so bile v teku zgodovine sicer preizkušene, a se niso zmogle uveljaviti, lahko zanimivega, ne glede na to, da so v presoji padle pod oznako obskurantizma.

Vloga teh neizogibno nekoliko abstraktno podanih trditev je zelo začasno opozarjati na tisti vidik, s katerim bomo v tem besedilu obravnavali nekatere poglede nemške idealistične filozofije, ki jo tukaj v glavnem predstavljajo teorije Fichteja, Schellinga in